

מתרחש בעקבות אירוע טראומטי המפגיש שוב בין שתי הגיבורות ויוצר קשר גורלי בין ערן, בנה של עטרה, לבין עמיחי, בנה הצעיר של רחל.

עמיחי, חוזר בתשובה שנעשה חסיד ברסלב, מפגיש את ערן עם סיפורי רבי נחמן מברסלב ואלה מוצאים הר עמוק בנפשו המתלבטת ומעלים אותו על מסלול התרחי קות מחייו הישראליים החילוניים. אולם סיפורי רבי נחמן, ובמיוחד שניים מהם, "הלב והמעייין" ו"מעשה מאבירת בת מלך", שזורים במרקם הרומאן בדרכים רבות נוספות. בעי לילותיהם החידתיות החמקמקות הם מהדהדים את נתניב חייהן של שתי הגיבורות, את חתירתן לפענח את חידות העבר ואולי להמציא לו תיקון, את הגעגוע שלהן זו לזו ואת הקשר המורכב שלהן אל בניהן. הם גם מספקים מצע מטפורי עשיר לחיי הרגש של שתייהן. "האם המעיין שלהם יבש?" מהרהרת עטרה בעגמומיות בחיי הנישואים שלה עם אלכס שבאו עד משבר.

עלילת קדומים נוספת הממלאת כאן תפקיד רבי-משמ" עות היא פרשת השעיר לעזאזל, התיש שנשלח מבית המי קדש אל המדבר ביום הכיפורים להיות מושלך מראש הצוק ולכפר בנפילתו על חטאי העם. הר עזאזל נשקף מביתה של רחל במעלה אדומים ולמעשה הוא שמשך אותה לקי בוע בקרבתו את ביתה כדי לכפר כביכול על עוונותיו של העם שהעלה לעולה את חבריה למחצרת והתנכר לגבורתם ולהקרבנותם. בהימדידה הר עזאזל הוא לה מזכרת-תמיד לאירוע הגורלי שהתרחש לא הרחק משם וקשר את חייה לחיי מנחם, כאשר הציל אותה ממפולת אבנים מתגלגל לות שקברה אותה תחתיה בעת טיול במדבר יהודה. מעשה המשורר הצפוף והמתוחכם הרוחש מתחת לפני השטח של עלילת ההווה מצטרף למסכת עשירת הדורות של סיפורי קדומים ופרקי פולחן, מעשיות חסידיות ופרקי גבורה והקרבה מן המאבק על תקומת ישראל בארצו.

שני קווי הסיפור יוצרים ביניהם עוד שלל הקבלות, ניגודים והצטלבויות וכמו משאילים חומרים זה לזה. בור לטת למשל הסיטואציה החוזרת כמה פעמים של עמידה מול דלת נעולה, הניזונה בגלוי מ"לפני שער החוק" של קפקא. רחל נחסמת בניסיונותיה להגיע אל מנו המסתגר בביתו ומסרב לראותה, ועטרה נתקלת כעבור שבועיים שנה במחסום דומה בניסיונותיה להבקיע אל ביתה הנעול של רחל. באותה מידה בולטת תמונת האבנים המידרדרות שי סודה בתאונה שהפגישה בין רחל למנו, אבל היא נעשית לסיוט של קבע בויכרונה וחודרת באורח פלא גם להזיותיה של עטרה. הנסיעה בכביש היורד מירושלים אל מישור החוף חוזרת ומצטיירת בבלי-דעת בחזיונותיהן של השתיים ואליה מצטרפת פרשת הנסיעה רבת הסכנות באותו כביש ב-1948. באחת מהן נהרגה צעירה בשם עטרה שמיר ומותה הטיל על מנו משא של אשמה שהחריב את חייו עם רחל והניע אותו להנציח אותה בשמה של בתו, שאינה מודעת למטען הכבד של הזיכרון שהוטל עליה. באותה מידה ניתן לעמוד על הקשר בין עיסוקה המקצועי של עטרה בשיקום בניינים, שהם פיסות עבר משומרות בתוך תרבות של הרס ומחיקה, לבין היצמדותה של רחל לעלילות המאבק שנטלה בו חלק תוך שהיא מציבה את עצמה כאנדרטה חיה לגיבורי רי לחי וחוזרת ומשננת את שמותיהם בחזרתיות כפייתית כדי שלא יתפוגגו אל השיכחה.

על אלה אפשר להוסיף עוד זוויות התבוננות, למשל הרובד הביוגרפי. כשם שבספרה "שארית החיים" שאבה צרויה שלו מלוא חופניים מן ההיסטוריה של משפחת אמה, בת לחלוצי העלייה השנייה וממייסדי כנרת, כאן היא ני- זונה בגלוי מפרשת חייו של אביה, מרדכי שלו, איש לחי בצעירותו שהלך לעולמו זמן קצר לפני שהחלה בכתיבת הרומאן, ואולי "פליאה" נולד גם מהרצון להתחקות אחר חירת חייו ואישיותו, לחתור להבנת מהותו האותנטית ("אותנטיות" היא ממושגי היסוד הנבחנים בספר בהקשרים שונים). ודאי שיש כאן קווים שנשאבו מפרשת נישואיו הראשונים הקצרים לאשה מרשימה בעלת מוניטין משלה, והקוראים כמו מוזמנים לתהות היכן עובר קו הגבול בין הפרשה המציאותית הידועה אך מעט לבין ממלכת הברדיון. מול הקונקרטיים של הרובד הביוגרפי ניתן להעמיד את הממד המטאפיסי השזור ברומאן. כותרתו האנגלית של הספר היא Fate, ובדומה לכך כותרת התרגום הגר- מני שכבר ראה אור בשם Schicksal. ואכן, עטרה ורחל תוהות כל אחת בדרכה על משמעותו של מסלול חייהן, על הצירופים המפליאים המנווטים אותו: האם הוא מוכתב בידי כוחות גורל נעלמים (המלה גורל חוזרת בספר עשרות פעמים) או שהארם הוא זה החותר להעניק פשר לצירופים

המשך בעמוד 2

זינוק נועז אל מוקדיה המודלקים של זירת העימות הפנים-ישראלית

"פליאה", הרומאן השביעי של צרויה שלו, דומה לששת קודמיו במורכבותו, בעיצובו הלשוני המרהיב ובעיקר במתח בין עלילת הווה משפחתית למערכים מטפוריים, ספרותיים, היסטוריים ומיתולוגיים המפרנסים אותה בגלוי ובסמוי. עם זאת, מסתמן בו לדעתי חידוש דרמטי, ואם לומר זאת בפשטות, זהו לדעתי הרומאן הפוליטי הראשון של צרויה שלו המכיל אמירה שתפתיע רבים מקוראיה

פליאה, מאת צרויה שלו, בטר ספרים, 2021, 278 עמודים

אבנר הולצמן

7 וראי הרומאן השביעי של צרויה שלו, "פליאה", יזהו בו נושאים וחומרים מוכרים. ספריה הקודמים בפרוזה, "מ"רדתי עמדת" (1993) עד "כאב" (2015), התמקדו במערכי יחסים אינטימיים ובהננו כר-קת עילאית וריאציות של חיי רגש בשלל מופעים וצירופים של אהבה ותשוקה, נאמנות ובגידה, זוגיות והורות, נשיות מדוכאת או משוחררת, כל זאת בגבולות המשפחה השלמה או המחשבת להתפרק. מתחת לפני השטח נבנתה בהם רשת עשירה של הרהורים ספרותיים, מהם השולחים את הקורא לסיפורי תשתית תנ"כיים או תלמודיים ומהם המפנים ליצירות מופת של תרבות המערב או למיתוסים קדומים המחלחלים בעומקם. במידה שהרומאנים מרמזים על אירועים היסטוריים ולאומיים או מכילים היבטים פוליטיים אקטואליים, הרי אלה נתפשים כרקע, הנמקה או אנלוגיה למהל-כיהן של הדמויות ולא כמטרה לעצמה, ומוקד הסיפור נותר בספירה האישית-הקיומית של הפרט. כאלה הם, למשל, הפציעה בפיגוע טרור המלווה לאורך שנים את חייה של אריס, גיבורת "כאב", או פרקי ההיסטוריה הציונית-ההתיישבותית שחיי משפחתה של דינה, גיבורת "שארית החיים", אחוזים בהם.

לכאורה כך הדבר גם ב"פליאה". במוקדו מצוי תיאור עשיר ורגיש של משפחה ישראלית קטנה, אמא אבא ובן, שנוסדה על חורבותיהן של שתי משפחות קודמות. עטרה רובין, אדריכלית שימור חפאית כבת המישים, ובעלה אלכס סרן, פרופסור לסוציולוגיה בגמלאות, דבקו זה בזה כחצי יובל שנים לפני זמן ההווה של הסיפור בתשוקה סודית פת שהניעה אותם לפרק בחטף את משפחותיהם הקודמות. לעטרה בת ולאכס בן מנישואיהם הראשונים, ובני זוגם הקודמים נוכחים אף הם ברקע. כנם המשותף ערן מצוי עליסף שחוררו משירות תובעני בן ארבע שנים בקומנדרו הימי ונתון במשבר שטיבו אינו ברור להוריו.

כך נוכחים בתוך המשפחה החדשה שלושה צירופים שונים של ילד ושני הוריו, וכדברי עטרה: "תמיד נותרו שלוש משפחות בתוך המשפחה שלהם ותמיד היה על מה לכעוס או להתוכח", אם כי "המשולש השלם יותר של המשפחה", בלשונה, הוא זה המכיל אותה, את אלכס ואת ערן, והוא המצדיק את המעשה "היהיר והנמהר" שעשו ואת הכאב שהסבו לזולתם כדי ליצור אותו.

די במערך היחסים הוה לפרנס רומאן טיפוסי שלם של צרויה שלו, על המטווה המורכב הנארג בין שבע הדמויות הכלולות בו. עיקר תשומת הלב נתונה לסיפור של עטרה ואלכס ולמעקב אחרי הדרך שסערת התשוקה הראשונית הניכה חיי נישואים ממושכים על עליותיהם ומורדותיהם. יש בהם אינטימיות עמוקה המי תעצמת כמצבי אסון ואובדן, רגעים של שלמות ואושר בצד מדינות סוערות או שיגרה שוחקת, וגילווי חרטה ואשמה. אלה מופנים בעיקר כלפי הבת אביגיל, שאמה

ערן וולקובסקי

המגיחה מקברה ומבכה על בניה תוך כדי צעידתה אל הירדן מזרחה. והרי בית לחם ממלאת בסיפור תפקיד רבי-משמעות: היא אתר הכלא שאסירות לח"י נחבשו בו ושם חוותה רחל על אף התנאים הפיסיים הנוראים של-מות נפשית בלתי חוזרת במחיצת חברותיה למחלת. הסיפור בונה שלל מקבילות בין חוותה ואישיותה של רחל לבין צחיחותו ההררית של המדבר שעל ספו נחרה להקים את ביתה, כחלק מן התזוית הנלהבת שאחזה בה אחרי מלחמת ששת הימים והניעה אותה לעקור מחולון עיר החולין אל ארץ הגזירה ההררית. כל אלה מעמידים ניגוד חריף לעולמה של עטרה, אך בדרך עקלקלה רק מגבירים את כוח משיכתה בעיני בתו של אהוב נעוריה מנישואיו השניים.

מאחורי עלילת ההווה המתמשכת עלי-פני חודשים אחרים נוכחים פרקי עבר הנמסרים מתוך זיכרונותיהן של שתי הגיבורות ומתברר המקום המרכזי השמור אצלן למנו, האהוב המתנכר שנטש את רחל ונהפך ל-מים לאב מתעלל לעטרה. האיחוד בין שתי העלילות

ולדוכב אותה, ולאחר מאמצים איתרה אותה, אלמנה ישי-שה ואם לשני בנים, בביתה בעיר מעלה ארומים, על שפת מדבר יהודה, שהיתה בין מייסדיה. השתיים נמשכות זו לזו בכוח נעלם על אף שיבושים ותקלות המאיימים לסכל את הפגישות ביניהן. עטרה ורחל נעות הלוך ושוב על הציר בין מעלה ארומים לחיפה ואטיאט משוחרר סיפורם של רחל ומנחם המשולב בפרקים מתולדותיה ומעלילותיה של מחתרת לח"י.

רחל עצמה מצטיירת מתוך הפרקים המוקדשים לה, וכן מעיני עטרה, כדמות שכאילו יצאה מתקופת האבות והאמהות. פניה פני ספינקס חתומות והיא מעין מלכה קדמונית בצמתה המעטרת את ראשה ככתר של כסף. כל כולה כמו הגיחה מן העבר בתווי פניה האציליים, כבגדיה הפשוטים, בארשת הסגפנית, בחומרה הקנאית האופפת אותה ובנאמנותה העזה לחבריה נופלי לח"י שאינה חדלה לקונן על אוברנס. לא במקרה הסיפור שזור ציטוטים מן השיר "בשרמות בית לחם בדרך אפרתה" מאת אבא קונסטנטין שפירא, על רחל אמנו

אינה חדלה להתייטר על ששללה ממנה את חוויית הגי-דילה עם שני הוריה במשפחה הרמונית.

אבל כל מה שתואר כאן אינו אלא ציר אחד בתוך מערך סיפורי מורכב בהרבה, משום ש"פרקי עטרה" תופסים רק מחצית מן הרומאן והם תשעת הפרקים הווגיים מתוך י"ח פרקים. תשעת הפרקים האחרים נמ"סרים לסיורגין מתוך נפשה של רחל, אשה כבת תשעים שכשבעים שנה לפני כן, בימי המאבק לעצמאות, היתה נשואה תקופה קצרה לאביה המנוח של עטרה. שניהם היו לוחמי לח"י וצמודים באהבה עזה עד שנטש אותה בחטף וכאילו מתוך גחמה אחרי שנת נישואים אחת, וכל ניסיונותיה להתרפק על דלתו הנעולה לא צלחו.

עטרה עצמה ידעה רק מעט על הפרשה ההיא שהוטררה ממנה, אולם חודשים אחרים לפני מות אביה מנחם רובין (מנו), חוקר מוח נודע, בעורו שרוי בדמדומי שיטיון דימה לראות בעטרה את אהובת נעוריו וכה שמח על האיחוד כיניהם עד שפתח לפנייה את לבו ברוך שבתו מעולם לא זכתה לשכמותו. אחרי מותו גמרה אומר למצוא את רחל

זינוק נועז אל מוקדיה המודלקים של זירת העימות הפנים-ישראלית

המשך מעמוד 1

המקריים המרכיבים את עלילת חייו. עטרה כמהה לק רבתה של רחל כדי "לחלוק אתה את פליאת גורלן המ שותף", ואילו רחל מבקשת להנחיל לעטרה תפישת חיים מציאותית הנזהרת מן המאגיה של הגורל. בניסוח היפהפה של המחברת: "אנא אל תניחי למקרה להפוך לגורל, בתי, כי מופקרים ואקראיים חיינו, תמיד יפרעו כל סדר וילעגו לכל פשר, ודווקא משום כך עזים הם מכל אובדן".

כל זה רק טפח ממעשה המרכבה העשיר המזומן כאן לקוראים. הרומאן המשוכלל שלפנינו יניב מן הסתם דיונים פרשניים רחבים כשם שזכו להם קודמיו, ויצוין במיוחד הספר "מקוננת במכנסני נמר" (2017) מאת יגאל שוורץ, שי צור ונופר רשקס המציע פרשנות שיטתית למכלול הרומאנים של שלו. "פליאה" אכן דומה לששת קודמיו במורכבותו, בעיצובו הלשוני המרהיב ובעיקר במתח בין עלילת הווה משפחתית למערכים מטפוריים, ספרותיים, היסטוריים ומיתולוגיים המפרנסים אותה בג' לוי ובסמיו. עם זאת, מסתמן בו לדעתי חידוש דרמטי, ואם לומר זאת בפשטות, זהו לרעתי הרומאן הפוליטי הראשון של צרויה שלו המכיל אמידה שתפיע רבים מקוראיה.

לכאורה גם "פליאה" אינו נוגע באופן ישיר בוי רה הציבורית הישראלית על אירועיה ומאפייניה האק טואליים, אבל במבטיו העקיפים טמונות נוקבות על הכוחות המעצבים והמשסעים את החברה הישראלית ועל מגמות העומק המסמנות את המשך דרכה. העולם הסיפורי חצוי לשניים והוא מגולם בשתי הגיבורות ובסי ביבתן. הציור הגיאוגרפי שהן נעות לאורכו נמתח בין שני

קטבים. עטרה נטועה בחיפה המצטיירת בגוונים מזמינים של כחול וירוק וביתה ממוקם בקצהו העליון של וארי ירוק הגולש מערבה אל הים. רחל, תושבת מעלה ארומים שהיא שלוחה מזרחית של ירושלים לכל דבר ועניין, מכילה את הצחיחות הסגפנית של המדבר. מביתה היא משקיפה מזרחה אל הצוהב החום של הרי מואב, המנוגדים בכל הווייתם לירקותו הרשנה של רכס הכרמל.

חיפה, עיר ההווה והעתיד המגלמת את התגשמות הציונות ב"אלטנוילנד" של הרצל, היא מעוז הישרא ליות החילונית המבוססת, הצופה מערבה והשואפת הלאה מכאן, ואין זה מקרה שאביגיל, בתה של עטרה, נס עה ללימודים גבוהים בקליפורניה ויואב, בנו של אלכס, שוהה במסע במעבה ג'ונגל כלשהו ובפועל נותק הקשר עמו. רחל, לעומתם, נטועה בארצות התנ"ך כמטחוי קשת מזירת התרחשותם של סיפורי קורבן וחורבן עתיקי יומין. אלה ניגודי שחור-לבן בפועל ממש: מול ערן במדים הצ חורים של חיל הים ואביו אלכס בבגדי טניס לבנים וקלים מתייצב עמיחי כבד הגוף, בנה של רחל, העטוי זקט שחור ארוך למרות החמסין שבחוז.

יחד עם זאת, אין מדובר במקבילית כוחות מאוזנת, משום שבמהלך הסיפור מרכז הכובד נוטה בכיוון מקוטב עטרה אל קוטב רחל. סביבת השפע החילונית הבורגנית שעטרה נטועה בה מוצגת כיישות חלולה וגרוטסקית, כמין המחשה מורכבת של משל העגלה הריקה המוטח בחברה זו בפי יריביה. תיאור העיסוק האקדמי של אלכס שהוציא לו מוניטין מתמצה במשפט מעורר הגיחוך: "הוא חלם לכתוב ללא הפרעה את המחקרים שלו על האמונות הטפלות בח ברה החילונית הליברלית".

מהלך חייו של ערן, לוחם הקומנדו יפה התואר, נער פוסטר של ישראליות תקנית מצליחה, מעורר אפילו את ביקורתו של אביו הרואה בו "שילוב מרכא של קונבנ ציונליות עם פרפקציוניזם", עד שהוא עצמו מואס במ סלול שהתווה לו ונקלע לדיכאון המעורר באמו חרדות איומות. ואילו עטרה עצמה משכשכת כל ימיה בעולמם החומרי המיוע והנכלולי של יומי נרל"ן המוכנים לסבול רק בלית ברירה את מגבלות השימור שהיא מטילה עליהם, ואחד מהם אף מתריס כנגדה: "בשביל מה צריך שימור בא רץ שאין לה סיכוי לשרוד יותר משניים שלושה דורות?" כנגד כל אלה משורטט עולמה של רחל בקווים עזים של אידיאליזם, סגפנות, קשר חי עם העבר הקרוב והרחוק ועם אוצרות התרבות היהודית שהישראליות החילונית זנחה. שם, בהוויה המאפשרת ליחיד להיטמע בהקשרים לאומיים, היסטוריים ורתיים המעניקים פשר על-אישי לקיומו, מצויים, לפחות בעולם המצטייר ב"פליאה", טעם ומשמעות הקוסמים לגיבורי הקוטב החיפאי של הרומאן.

כאשר ערן מבשר לאמו על רצונו "לעשות תשובה" בהשראת סיפורי רבי נחמן מברסלב במקום לצאת לטיול הגרול שלאחר השחרור היא נתקפת זעם שיגעוני על מה שנתפש בעיניה כבגידה בכל מה שהיא ואלכס כיוונו את בנם להיות. אבל הנחישות השקטה שלו מכניעה אותה ובסופו של דבר גם היא מוצאת את עצמה נמשכת מזרחה. "תכף תצא גם היא לדרך, תשאיר את הים מאחורי ריה ותיסע אל המדבר". היא רוצה לראות שוב את רחל, "לחסות שוב בצילה של אותה שייכות עתיקה". מי יודע, היא מהרהרת, אולי תוותר כליל על ביתה היפה במרום הכרמל ותחזור לגור בירושלים אחרי שתשפץ את בית

הוריה המזומן.

מהלך דומה מתחולל בזעיר אנפין בחוג משפחתה של רחל. אחרי שנים רבות של ריב ונתק עם בנה הבכור יאיר, איש שמאל אובד-דרך ומר-נפש המתגורר ביפו וסולד מכל מה שאמו ואחיו הצעיר מייצגים, מסתמן פיוס משפחתי, וזאת דווקא ביוזמתו של יאיר. לראשונה מזה שנים יחצה את הקו הירוק וייקח את אמו לארוחת ראש השנה בבית אחיו הצעיר חסיד ברסלב בבית שמש. שם יצטרף אליהם, לרוב חדרתה של רחל, אורח נוסף, בנה של עטרה המתואר בפיו של עמיחי "נשמה שמבקשת את תיקונה".

הכיוון הרעיוני שהרומאן מוליך אליו מומחש באופן עקיף אך רב-רושם במראות הגוף המעטרים את שני קטביו. ביתה של רחל צופה מזרחה ומחלונה היא נוהגת לצפות בזריחת השמש על הרי מואב המאירה את המרחב המרברי המשתרע מולה. אחת הזריחות המרשימות הנגלות לעיניה מותירה כתמי ארגמן על צלע הר עזאול ומחוללת בתור דעתה מהלך אסוציאטיבי מורכב הכורך יחד את סיפור הקודבן העתיק עם סיפור בת המלך האבודה של רבי נחמן. ואילו ביתה של עטרה צופה מערבה אל הים וממנו היא מתבוננת בשלל שקיעות מלכותיות הצובעות אף הן את המרחב בעתרת של גוני ארגמן עד שהוא נבלע בחשיכה. המרהיבה בשקיעות אלה מסמנת את האסון המתדפק על רלתה ומאיים להחריב את הקו המשפחתי שלה. הניגוד הסימטרי בין זריחות ושקיעות, הכוח העולה והכוח היורד על שלל המשמעויות הסמליות הנתלות בהם, אוצר בדרכו הסוגסטיבית את כלל המערך הרעיוני הנבנה ברומאן.

על פשר ההימנעות שלה עד כה מעיסוק ישיר בעי נינים פוליטיים, לאומיים או אידאולוגיים כתבה צרויה

שלו בגילוי לב במסה קצרה הכלולה בקובץ המאמרים "הספרות העברית כגיבורת תרבות", שראה אור בימים אלה בהוצאת שוקן לכבודה של פרופסור ניצה בן-דב. "כשבגרת והתחלתי לכתוב רומאנים, התרחקתי מהנו שאים האלה כמו מאש", היא כותבת. "התעקשתי להתרכז במלחמת המינים ולא במלחמות העמים, בגבולות הרגש ולא בגבולות גיאוגרפיים... זו לא היתה הכחשה או הרחקה של המצב, אלא בחירה מכוונת להתרכז דווקא בחיי הנפש של הרמויות כשהמצב הישראלי והיהודי, בעבר ובהווה, נותן את אותותיו בעקפיו... על כן לא מדובר על חיים פרטיים קטנים ושקטים ובלתי הרואים... אלא על חיים פרטיים שסופחים אליהם את הדרמה שבחוז, המעצימה כל רגש וכל קונפליקט וכל אובדן, עד כי תהליך של גירושים, למשל, נחוה כחורבן בית המקדש, והתרחקות בתוך המש פחה נחוית כהיפרדות הממלכה המאוחדת לשתי מדינות, ישראל ויהודה".

התיאור הזה כבר אינו הולם את הרומאן שלפנינו. חר מרי הרקע שהזינו את ספריה הקודמים של צרויה שלו נעו אל קדמת הבמה באופן המסמן שלב חדש בכתבתה. מבלי לוותר על איכויותיה של מלאכת המחשבת האסתטית, "פליאה" נראה כזינוק נועז אל מוקדיה המודלקים של זי רת העימות הפנים-ישראלית. זו נמתחת בין ימין ושמאל, מערב ומזרח, דת וחילונית, מסורת ומודרניות, לאומיות ואוניברסליות תוך כדי הענקת יתרון מובהק לעולם המ גולם בדמותה של רחל על-פני עולמה של עטרה. האם זהו ספר פסימי או אופטימי? קינה על שקיעתה ותבוסתה של הישראליות החילונית או חזון גאולה בסימן הפצעתה של לאומיות יהודית חדשה התשובה בעיני המתבונן.